

ER-SOĞOTOX DESTANININ KURGUSU

Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU

Özet : Çalışmamızda, Saha (Yakut) ların millî destanı olan Er-Soğotox destanının uzun metninin olay kurgusu, kahramanları, kahramanların birbirleriyle ilişkileri, bu kahramanların iyi ve kötü ruhlarla olan bağlantıları ele alınmış ve metinden örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Destan, Saha(Yakut) Türkçesi, Sibiry, Olonxo, Olay kurgusu

THE PLOT OF ER-SOĞOTOX EPIC

Summary : In our study, plot, protagonists and their relations with each other, the relations of these protagonists with good and bad souls in the long text of Er – Soğotox epic which is the national epic of Sakha (Yakut) have been mentioned and the examples have been given.

Key Words : Epic , Sakha (Yakut) Turkish, Siberia, Olonxo, Plot

Saha (Yakut) destanlarının en önemlisi kendilerinin ataları olarak kabul ettikleri Er-Soğotox ile ilgili olan destanlardır. Bu destan üzerinde farklı yıllarda yeniden inşa çalışmaları yapılmıştır. Biz, 1996 tarihinde Novosibirsk'te basılan ve birbiriyle bağlantılı 3 soyun hikâyesini anlatan V.O.Karataeva'nın uzun neşrini esas olarak aldık. Bu metin aslında 6377 mısradan oluşmaktadır. Tekrarlar ve nesir kısmı ilave edildiğinde mısra sayısı 6753'e ulaşmaktadır. Biz, bu metindeki konu bağlantılarını mısralar boyunca verdik ve yeri geldikçe bu bağlantıları metinden örneklerle destekledik.

1-50 = Yeryüzünün yaratılması ve zaman kavramı

50-260 = Yeryüzündeki güzelliklerin tasviri

260-423 = 260. mısradan itibaren Sir Sabıya Baay Toyon ve Sabıya Baay Xotun'un adları geçmektedir. Bunlar, 2 yaşlı ihtiyardır ve ömürlerinin sonunda duaları kabul edilerek bir erkek çocuk sahibi olurlar; fakat, bu erkek çocuk doğar doğmaz kaybolur. İhtiyarlar, buna üzgün ve şaşkınken gökten Ayı Cargıl Udağan gelerek çocuklarının gökyüzüne kaldırıldığını ve adının da tanrılar tarafından Er- Soğotox konduğunu söyler.

423-618 = İhtiyarların hayatı bu şekilde devam ederken bir gün karşılırlarına korkunç görüntülü Taas Cantaar Dara Buuray çıkar ve oğullarının kendilerini (abaahı neslini) yok etmek üzere tanrılar tarafından bir bahadır gibi yetiştirildiğini söyler ve gider. Yıllar sonra Er-Soğotox, heybetli ve kuvvetli bir genç olarak gelir ve anne babasını saygıyla selamlar.

618-1263 = bu mısralarda Er- Soğotox ve Taas Cantaar Dara Buuray'ın mücadeleleri anlatılır. Bu kısımda Er- Soğotox'un dünyanın koruyucusu olarak kabul edilen Aan Alaxsın Xotun'dan hayır duası alması önemlidir. Er- Soğotox Taas Cantaar Dara Buuray'ın peşinden yer altına yani kötü ruhların dünyasına iner .Bu karanlık dünyanın tasviri ürkütücüdür. Abaahılar ise , genelde tek gözlü ve ateşten yaratıklardır. Er- Soğotox , bu dünyanın bekçiliğini yapan Xarabil Abaahı Uola ile uzun müddet dövüştükten sonra onu yener ve ondan Taas Cantaar Dara Buuray'ın yaşadığı yeri öğrenir.

1265-1693 = Er- Soğotox ve Taas Cantaar Dara Buuray'ın yaşadığı yere gider . Taas Cantaar Dara Buuray uyurken tam onu öldürecekken, Taas Cantaar Dara Buuray uyanır ve ona kısmeti olan Tunalıkaan Kuo'yu yeryüzünden kaçırıp getirdiğini , onu öldürmezse kısmetini alıp götürebileceğini söyler. Bunun üzerine Er- Soğotox Taas Cantaar Dara Buuray'ı öldürmeyip kısmetini alır ve yeryüzüne döner. Er- Soğotox ailesiyle mutlu bir şekilde yaşarken zırhsız olarak avlandığı bir gün gökten yıldırım düşerek ölür. Eşi, Tunalıkaan Kuo da ben size Kömüs Kırıktay adlı bir oğlan çocuğu bırakıyorum diye göğün

içine girerek kaybolur. Er- Soğotox'un anne ve babası Tunalıkaan Kuo'nun yatağına baktıklarında bir çocuk bulurlar.

1693-2399 = Bu çocuk çok hızlı bir şekilde büyüyüp gelişirken bir gün ortadan kaybolur.Ninesi ve dedesi onu üzgün ve şaşkın bir şekilde ararlarken gökten kuğu şeklinde Ayı Cargıl Udağan gelerek tıpkı babası gibi torunlarının da gökyüzüne kaldırıldığını söyler.Bir müddet sonra Kômüs Kırıktay yeryüzüne döner ve babası gibi Taas Cantaar Dara Buuray'ın peşinden yer altına yani kötü ruhların dünyasına iner.Meğerse annesini Taas Cantaar Dara Buuray kaçırmışmış, onu yener ve annesini kurtararak yeryüzüne döner.

2400-2732 = Kômüs Kırıktay , daha sonra babasının mezarına giderek Aan Alaxsın Xotun'dan aldığı ölümsüzlük suyunu onun baldırlarına döker ve böylece Er- Soğotox canlanır. Bunun üzerine toy düzenlerler. Kômüs Kırıktay , babasının ölümüne sebep olan abaahı oğlu Buur Kudustay' ı bulup intikam almak üzere tekrar aşağı dünyaya iner ve onu bularak öldürür.

2733-2940 = Kômüs Kırıktay , yeryüzüne döndükten sonra gökten tanrının habercisi olarak Uot Duguy Buxatır iner ve ona Ayına Xotun ve Arxaanñal Toyon'un kızları Temelikeen Kuo'nun kısmeti olarak tayin edildiğini söyleyerek gider.Bunun üzerine Kômüs Kırıktay, Temelikeen Kuo'yu aramak üzere yola çıkar. Temelikeen Kuo'yu bularak onunla evlenir ve ülkesine geri döner.

2940-3870 = Kômüs Kırıktay ve Er- Soğotox aileleriyle huzur içinde yaşarlarken bir gün kuvvetli bir fırtına çıkar ve Er- Soğotox'un eşi Tunalıkaan Kuo'yu yatağından havalandırarak göğe kaldırır.Bunun üzerine Er- Soğotox, eşini aramak üzere tekrar yer altına iner.Burada ayıların (yaratıcıların) da yaşadığını görüp şaşırır.Burada eşini bularak onunla sevişir.Fakat, sabah uyandığında etlerinin lime lime olup vücudunun yarısının yok olduğunu görür.Anlar ki, abaahılar kılık değiştirip onu kandırmışlar ve seviştiği de abaahıların başı Uot Çolboday imiş ve kendisinden hamile kalmış. Er- Soğotox, kutsal suyu vücuduna sürerek iyileşir ve Uot Çolboday ile dövüşmeye başlar.Bunlar dövüşürlerken Uot Çolboday, ağabeyi Uot Urbalcın'ın karısını kaçırdığını, kendisi gibi bir hamile kadınla dövüşeceğine gidip karısını kurtarmasını söyler. Er- Soğotox da Uot Çolboday'ı bırakıp abisini arar ve bulur. Er- Soğotox ve Uot Urbalcın'ın dövüşleri o kadar uzun sürer ki, yeryüzünün Kuzeyinde de devam eder.Bunlar dövüşürken Uot Çolboday gelerek Er- Soğotoxdan hamile kaldığını ve dövüşü bırakmalarını söyler.Fakat, Er- Soğotox ve Uot Urbalcın dövüşü bırakmazlar.Bunun üzerine Uot Çolboday, Er- Soğotox'a yardım eder ve ağabeyi yenilir. Er- Soğotox da eşini kurtararak ülkesine geri döner.

3870-4324 = Er- Soğotox ülkesine geri döndüğünde evinin ve yurdunun viran olduğunu, gelininin ve oğlunun ortadan kaybolduğunu görür.Sonradan anlar ki, gelinini abaahı Töböt Tuuray kaçırmış oğlu da onu kurtarmak için peşinden gitmiş. Er- Soğotox, onların peşinden gidecekken birden karşısına insan mı şeytan mı olduğu belli olmayan bir yaratık çıkarak Uot Çolboday'dan olan oğlu olduğunu ve adının da Xarıacılaan Bergen olduğunu söyler.Er-Soğotox, büyük oğlunu kurtarmak için ondan yardım ister. Xarıacılaan Bergen, yer altına inerek Töböt Tuuray'ı öldürür ağabeyini ve eşini kurtararak yeryüzüne dönerler.

4324-4684 = Ailece mutlu bir şekilde yaşarlarken bir gün gökten üç turna gelerek Xarıacılaan Bergen'e göğe tanrıların yanına çağrıldığını söylerler. Xarıacılaan Bergen, göğe çıkarak orada Ürüng Ayı Toyonla görüşür. Ürüng Ayı Toyon, ona Ayı Darxan Toyon ve Ayı Sariadıman Xotun'un kızları Kıs Sariadıman Kuo'nun eş olarak tayin edildiğini söyler. Xarıacılaan Bergen, yeryüzüne dönerek kutsal kayın ağacı görünüşlü ana dünyanın sahibi Aan Alaxsın Xotun'dan dua alır.

4685-5134 = Aan Alaxsın Xotun'un yanından ayrılırken ak başlı kara atından kısmetinin Taas Kudustay tarafından yer altına kaçırıldığını öğrenir ve yer altına eşini

bulmaya gider.Burada önce Kısıkydaana Kuo denilen abaahı kızı ile dövüşür ve ondan kismetinin yerini öğrenerek oraya doğru yola çıkar.

5135-5785 = Xarıacılaan Bergen, Taas Kudustay'ı ararken karşısına annesi Uot Çolboday çıkar ve Taas Kudustay'ı hiçbir Saxa'nın yenemeyeceğini, çünkü onun kalbinin bir dağın dibinde olduğunu söyler. Fakat, Xarıacılaan Bergen annesine inanmaz ve yoluna devam ederek sonunda Taas Kudustay'ı bulur. Xarıacılaan Bergen ve Taas Kudustay uzun yıllar boyu dövüşürler ama yenişemezler. Kavga sürerken Xarıacılaan Bergen, Taas Kudustay'ın bir anlık gafletinden faydalanarak onun başını keser fakat, Taas Kudustay kesilen başını yerden alarak yerine koyar ve dövüşmeye kaldığı yerden devam eder.Bu ikisi uzun mücadelelerinin sonunda yenişemeyeceklerini anlayıp üç yıl dövüşmemek üzere anlaşır ant içerek ayrılırlar.

5785-6028 = Xarıacılaan Bergen, Taas Kudustay'ın kalbini bulmak için annesinden yardım ister.Annesinden yardım umamayınca ayılardan yardım istemek üzere uzun bir yola çıkar ve Aan Alaxsın Xotun'dan yardım ister. Aan Alaxsın Xotun, ona kendisinin değil, ancak Uot Kudustay adlı bir kadın şamanın yardım edebileceğini söyler.

6029-6377 = Xarıacılaan Bergen, Uot Kudustay'ı bulur ama ondan da bir bilgi alamaz.Yoluna böylece devam ederken karşısına deniz ruhu Oydum Suorun çıkar. Xarıacılaan Bergen, ona gereken saygıyı gösterince Oydum Suorun ağzından bir yılan çıkaracağını, bu yılanı alıp Taas Kudustay'ın yaşadığı dağa götürürse bu yılanın Taas Kudustay'ın kalbini bulacağını söyler.Dediği gibi de olur. Xarıacılaan Bergen, Taas Kudustay'ın kalbini Oydum Suorun'a hediye olarak verir. Xarıacılaan Bergen, Taas Kudustayla yaptığı antlaşma gereğince üç yıl dolunca onunla dövüşür ve onu öldürüp eşini kurtarır.Sonra eşinin yurduna giderek eşinin anne ve babası Ayı Darxan Toyon ve Ayı Sarıadıman Xotun'un dualarını alarak babası Er-Soğotox'un yurduna geri döner.Burada toy düzenlerler.Bundan sonra Er-Soğotox ve ailesi mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşarlar.

Destanın ana metni 6377. mısradan sona ermektedir. Bundan sonraki nesir kısmı destan anlatıcısının âdet olduğu üzere kendisi ve oloñxo ile ilgili bilgileri ihtiva etmektedir.

KAYNAKLAR

- Yakutskiy Geroiçeskiy Epos “Moguçiy Er Soğotox”, Novosibirsk 1996
- M.Fatih Kirişçioğlu, “Er-Soğotox Efsanesindeki Motifler “ , III.Uluslar Arası Türk Kültürü Kongresi , Ankara 25-29 Eylül 1993 (Baskı : Ankara 1999,c.II,s.649-657).
- M.Fatih Kirişçioğlu, “Saha(Yakut) Türkleri Edebiyatı” , Türk Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları),c.IV, Ankara 1998 ,s.502,503.
- E.K.Pekarskiy, **Slovar Yakutskogo Yazıka** , St.Petersburg, 1907-1930 ; (2.baskı,1959)
- M.Fatih Kirişçioğlu, “Olonkho Metinlerinin Toplanması ve Araştırılması”,S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Dergisi-Prof.Dr.Ahmet B.Ercilasun'a Armağan,sayı 13,Bahar 2003,Konya 2003,s.227-233.
- M.Fatih Kirişçioğlu, “Saha Türk Destanı-Oloñxo”,I.Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu,A.Ü.,DTCF.8-10 Mayıs 2002,Ankara (Baskı :Ankara 2004,s.124-133).